

KAVECSÁNSZKI MÁTÉ

„Az táncz nincsen hitből”

SEMELVÉNYEK A 16. SZÁZADI REFORMÁCIÓ
TÁNCCELLENES PRÉDIKÁCIÓIBÓL¹

Bevezetés

A 16. század az ördög százada. Különös erővel tűnik fel a protestánsoknál, nemcsak Luthernek jelenik meg, hanem állandó témája a korabeli képzőművészeti alkotásoknak is.² Képi ábrázolása mellett – sokszor jár angyal képében, de mindenképp elrejtőzve, álcázva magát –³ az általa megtestesített bűnök metaforája. A kora újkor legnagyobb protestáns démonológiai munkájában, az 1569-es *Theatrum diabolorum*ban a különböző démonok összlétszámát 2.665.866.746.664-ben állapították meg, és olyan démonokat találunk közöttük, mint a káromkodás, a fényűzés, az ital, a gőg, a szerencsejáték és nem utolsósorban a tánc.⁴

A tánc kultúra történettudományi megközelítésben

A hazai tánc történeti kutatások során a kora újkori egyházi forrásokat alapvetően két fő célból vizsgálták. Egyrészt a tánc történeti folyamatok rekonstruálása érdekében főleg formai-szerkezeti vizsgálatok, másrészt, az előbbivel is összefüggés-

¹ A címben szereplő idézet forrása: TOLNAI DECSI GÁSPÁR, *Az Vtolso üdöben eginehani reg-nalo bűnökről valo praedikatiok, tudni illik, Első az Bűnről. Második az Reszegegről. Harmadik az Paraznasagrol. Negyedik az Tánczrol.* (Debrecen, Rudolphus Hoffhalter, 1582), 37. RMNY 506.

² Lásd részletesen: NEMESKÜRTY ISTVÁN, „Bornemisza Péter és a XVI. század hetvenes éveinek ördögi kísértései”, in BORNEMISZA PÉTER, *Ördögi kísértetekről, avagy rőttenetes utálatosságáról ez megfertéztetett világnak*, 129–146 (Budapest: Helikon Kiadó, 1977), 142–143.

³ Lásd erről például SZACSVAY ÉVA, „Protestáns ördöggépzetek”, in *Kriza János Néprajzi Társaság Évkönyve 8.*, szerk. CZÉGÉNYI DÓRA és KESZEG VILMOS, 164–180 (Kolozsvár: Kriza János Társaság, 2000), 166–176.

⁴ Umberto Eco, *A rótság története* (Budapest: Európa Könyvkiadó, 2007), 101.

ben, a korabeli táncilalmak értelmezése végett – ezekből sokszor szintén formai, szerkezeti változásokra következtek.⁵ A rendelkezésre álló források morálteológiai, illetve mentalitástörténeti vizsgálata az utóbbi évtizedekben kezdődött meg.⁶ Utóbbi megközelítés esetében egyes történettudományi módszerek és olvasatok adaptálása is egyre indokoltabbá válik. Ezek mentén a táncművelés egyre inkább történeti *jelenség*ként nyer értelmezést, vizsgálata során tehát már nem kizárólagosan a formára és szerkezetre, hanem a táncra mint *kultúrára* esik a hangsúly. Ebben az esetben a vizsgálatok egyik célja a tánc egykori életvilágokban⁷ betöltött szerepének értelmezése. Egy olyan új kutatási irányról van tehát szó, amelynek sajátos metodológiája, elméleti horizontja mostanság alakul ki a hazai táncstudományban.⁸ A módszertan kialakításakor a kulturális, illetve a történeti antropológia megközelítési módjai igen vonzóak lehetnek, főként a kulturális

⁵ Példaként lásd MAÁCS László, „Táncilalmak a XVII. században”, *Táncművészet* 2 (1952): 115–118; PESOVÁR Ernő, *Táncchagyományunk történeti rétegei* (Szombathely: Berzsényi Dániel Főiskola, 1993), 5–58; PESOVÁR Ernő, „A forgós-forgató páros a történeti forrásokban és a táncchagyományban” in *Táncstudományi Tanulmányok* 12, szerk. FUCHS Livia és PESOVÁR Ernő, 255–278 (Budapest: Magyar Táncművészek Szövetsége Tudományos Tagozata, 1983), 255–285. A tánc-folkloristák által e források használata során alkalmazott módszertan kritikáját lásd Kürti László tanulmányában. Például: KÜRTI László, „Kinizsit látsz véres ajakkal» – A tánc-történeti források tudományos értéke és használhatósága”, in *Táncművészet és intellektualitás*, szerk. BOLVÁRI-TAKÁCS Gábor, NÉMETH András és PERGER Gábor, *Táncművészet és Tudomány* X, 159–171 (Budapest: Magyar Táncművészeti Egyetem, 2018), 161–162.

⁶ E kutatások elindulásában Tóvay Nagy Péter munkássága úttörő jelentőségű. Lásd például: TÓVAY NAGY Péter, „Szabad hát a Táncz?» *Sic itur ad astra* 16 (2004): 169–260; TÓVAY NAGY Péter, „Luther és a tánc”, in *Tánc és társadalom*, szerk. BOLVÁRI-TAKÁCS Gábor, NÉMETH András és PERGER Gábor, 197–215 (Budapest: Magyar Táncművészeti Főiskola, 2016), 197–215. TÓVAY NAGY Péter, „Szentpéteri István táncbírói prédikációja”, in TÓVAY NAGY Péter, *Források a magyar színpadi táncművészet történetéhez III.*, 9–26. (Budapest: Magyar Táncművészeti Egyetem, 2018), 9–26.

⁷ Gyáni Gábor szerint az életvilág egy olyan mikrovilágot jelent, amely elválnak a makrostruktúrától, a normatív rendszertől. Az életvilág fogalmának kialakulása szorosan összefügg a kultúra antropológiai definíciójával, aminek következtében az életvilág nem osztható részterületekre (pl. gazdaság, politika stb.), hanem „mind ez együtt alkotja azt a közeget, amely a hétköznapi »életgyakorlat«-ban közvetlenül is megnyilvánul.” Lásd GYÁNI Gábor, „A mindennapi élet mint kutatási probléma”, *Aetas* 1 (1997): 151–161, 152–155.

⁸ Átfogóan lásd ehhez VARGA Sándor, „A gazdasági, társadalmi és politikai kontextuselemzés szükségessége a néptáncutatásban – A belső-mezőiségi, hosszúhetényi, kapuvári és a végvári vizsgálatok tanulságairól”, in *A mozgás misztériuma. Tanulmányok Fügedi János tiszteletére*, szerk. PÁL-KOVÁCS Dóra és SZÓNYI Vivien, 173–188 (Budapest: L'Harmattan Kiadó, 2020), 173–188.; FÜGEDI János és VARGA Sándor, „A magyar néptáncutatás régi és új útjai”, *Ethnographia* 131 (2020): 205–207.; KAVECSÁNSZKI Máté, „Táncstudomány és társadalomtörténet. Lehetséges kapcsolódási felületek”, in *Táncstudományi Tanulmányok*, szerk. FUCHS Livia, FÜGEDI János és PÉTER Petra, 68–96 (Budapest: Magyar Táncstudományi Társaság, 2021), 68–96.

jelenségek teljességre törekvő értelmezése, az életvilágok komplex megragadásának igénye miatt. A tánckultúra történetiségének vizsgálata ugyanakkor nemcsak antropológiai, hanem azt kiegészítve, társadalom- és kultúrtörténeti módszerek mentén is szerveződhet, különösen a történeti források vizsgálata, kritikai elemzése, illetve a tánckultúra művelődés- és mentalitástörténeti értelmezése tekintetében. Meglátásom szerint például az *új társadalomtörténet*⁹ eljárásait alkalmazva a tánc egykori szociokulturális környezetének még teljesebb képe rajzolható meg, de csak olyan mértékben, amennyire ezt a tánckultúra múltjára vonatkozó források szűkössége megengedi. Ennek során a tánckultúra nemcsak az egykori életvilágokra vonatkoztatva, hanem az ún. *mentális univerzumban*¹⁰ betöltött helye és szerepe tekintetében is értelmezendő jelenség. A tánckultúra múltjának történettudományi és antropológiai szemléletű vizsgálata így gazdag módszertani és tematikai mezőben mozoghat,¹¹ amelyek közül most csupán egy kora újkori speciális forráscsoport egyik értelmezési lehetőségét szeretném érzékeltetni. Ez a példa a kora újkori egyházi irányítás tánckultúráról, táncolásról való gondolkodására világít rá és számos, mára már klasszikussá vált kutatási irány és módszer ötvözését teszi lehetővé.

⁹ Az *új társadalomtörténet* mint irányzat megnevezése nem egységes. A sokszor posztmodernnek nevezett történeti látásmód közé olyan kutatási területeket sorolnak, mint a mentalitástörténet, a mindennapok története, a mikrotörténet, az új kultúrtörténet, és ezek elkülönítése a történeti antropológiától sok esetben bizonytalan. Szijártó M. István javaslata szerint ugyanakkor mindezeket célszerű az *új társadalomtörténet* átfogó csoportjába sorolni. Lásd ehhez: SZIJÁRTÓ M. István, „Bevezetés”, in *Mikrotörténelem: Vívmányok és korlátok*, szerk. DOBROSSY István, 7–18 (Miskolc: Hajnal István Kör – Társadalomtörténeti Egyesület, 2003), 9–10. Ennek megfelelően a kultúrtörténetnek, illetve társadalomtörténetnek is nevezhető kutatási irányokat jelen tanulmányban *új társadalomtörténelem*-ként említem. A kérdéshez lásd továbbá SZEKERES András, „Mikrotörténelem és általános történeti tudás”, in *Mikrotörténelem: Vívmányok és korlátok*, szerk. DOBROSSY István, 20–30 (Miskolc: Hajnal István Kör – Társadalomtörténeti Egyesület, 2003), 20.

¹⁰ Gyáni Gábor szerint főként a *new cultural history* történetírói törekvésnek a képviselői hangsúlyozzák, hogy az ember gondolkodásának és cselekvésének egy történetileg meghatározott mentális univerzum ad keretet, ezáltal a kultúrát lényegében mentalitásként lehet értelmezni. Lásd GYÁNI G., „A mindennapi élet...”, 158–161; illetve GYÁNI Gábor, „A statisztika mint konstruált és/vagy objektív történeti adat”, in *Statisztikai Szemle* 96 (2018): 245–254, 251. Ilyen módon a teljes életvilágot, illetve az abban lezajló cselekvésmódokat kell rekonstruálni. Lásd ehhez Richard van DÜLMEN, „A történeti antropológia a német társadalomtörténetírásban” in *A német társadalomtörténet új útjai: Tanulmányok*, szerk. VÁRI András, 80–101 (Budapest: Közép- és Kelet-európai Akadémiai Kutatási Központ, 1990), 98–99; illetve Ö. KOVÁCS József, *Az újkori német társadalomtörténet útjai* (Debrecen, Csokonai Kiadó, 2004), 58.

¹¹ Lásd erről részletesen KAVECSÁNSZKI, „Táncstudomány és társadalomtörténet...”, 68–96.

Tánckultúra és társadalmi kontroll a kora újkorban

A népi kultúra és az egyházi irányítás kapcsolatának történetisége a posztmodern történettudományi irányzatok, főként pedig a mentalitástörténet, a történeti antropológia, az Alltagsgeschichte és a mikro történet kedvelt vizsgálati terepe. Ahogyan Báर्थ Dániel megfogalmazta, „A felsorolt irányzatok és megnevezések, amelyek sokszor egymástól nehezen elválasztható módon, erős összefonódottságban jelentkeznek, mindenképpen jelzik a komplex, interdiszciplináris látásmódot, sokféle forrástípusra épülő, művelődéstörténeti megközelítésű vizsgálatok iránti igény fokozott megnövekedését.”¹² Kétségtelen, hogy a kora újkor a fent nevezett irányzatok, egyúttal az *új társadalomtörténet* egyfajta módszertani kísérleti terepe, amely lehetőséget teremtett az elit és a népi / populáris kultúra közötti interakciók vizsgálatára. Ezt a kapcsolatot a kutatók kezdetben a Weber-féle hagyományt követve némileg egyoldalúan értelmezték, és főként a protestáns egyházakat a társadalmi kontroll új formáit megvalósító, erősen elnyomó intézményként írták le. E megközelítést azóta számos mikroszintű kutatási eredmény árnyalta, olykor cáfolta.¹³

Kétségtelen, hogy a kora újkor egyházak – a protestánsok mellett a katolikus is – lényegében ellenőrző, fegyelmező hatalomként kívántak fellépni a középkori performatív gyakorlatokkal szemben,¹⁴ és ez a tánckultúrát is erőteljesen érintette. A kora újkor népi és/vagy populáris kultúra¹⁵ legkésőbb a kora újkortól kezdve fokozatosan vált – Klaniczay Gábor szavaival – egy „történelmi kirekesztésfolyamat”¹⁶ áldozatává. Ennek során a középkor évszázadaiban az elit kultúrával még egy térben, egy mentális univerzumban létező népi kultúra jelenségeit fokozatosan száműzték a civilizáció teréből,¹⁷ és az a reformok, illetve

¹² BÁRTH Dániel, *Esküvő, keresztelő, avatás: Egyház és népi kultúra a kora újkor Magyarországon* (Budapest: MTA–ELTE Folklor Szövegelemzési Kutatócsoport, 2005), 10.

¹³ Lásd erről részletesen Kiss Réka, *Egyház és közösség a kora újkorban: A Küküllői Református Egyházmegye 17–18. századi iratainak tükrében* (Budapest: Akadémiai Kiadó, 2011), 12–28.

¹⁴ DEMCSÁK Katalin, *Komédia, arte, világ: A commedia dell'arte színházelmélete Giovan Battista Andreini műveiben* (Budapest: Kijárati Kiadó, 2011), 111.

¹⁵ A népi és a populáris kultúra terminológia kora újkor életvilágokra történő alkalmazhatóságának kérdéséről lásd KAVECSÁNSZKI M., „Táncstudomány és társadalomtörténet...”, 74–77.

¹⁶ KLANICZAY Gábor, „Gondolatok a népi kultúra, a szubkultúra és az ellenkultúra viszonyáról”, *Múltunk jövője* (1993): 113–119, 115.

¹⁷ A folyamat bemutatását lásd KLANICZAY, „Gondolatok...”, 115–116. Lásd még HOFER Tamás, „Népi kultúra, populáris kultúra: Fogalomtörténeti megjegyzések”, in HOFER Tamás, *Antropológia és/vagy néprajz: Tanulmányok két kutatási terület vitatott határvidékéről*, 207–222 (Budapest: L'Harmattan Kiadó, 2009), 213.

a szabályozás eredményeként jelentősen átalakult vagy a tilalmak következtében lassan elhalt, illetve szubkulturális jelleget öltött.¹⁸ E folyamatban az egyházak játszották a főszerepet, később azonban az udvari, városi és állami-társadalmi kontroll fokozatosan kiépülő intézményrendszere lépett előtérbe, újra és újra megteremtve az eljárást legitimáló ideológiákat és mentalitásokat. A mikrotörténeti elemzések sok alkalommal igazolták már, hogy a parasztság cselekvésterét az „uralom” mindig is korlátozta, sosem volt teljesen szabad,¹⁹ így a paraszti, népi kultúra működési mechanizmusainak értelmezésekor ez sosem hagyható figyelmen kívül. Közismert, hogy az *uralom technikái*, illetve a *társadalmi fegyelmezés* gondolata a kulturális fordulat utáni társadalomtudományi gondolkodás egyik igen kedvelt témája lett, amelyet kettős törekvés motivált. Egyrészt a szabályozó mechanizmusokat megalkotó fegyelmezők, különösen a *mikrohatalmak*²⁰ mentalitásának, gondolkodásának a megértése (a fegyelmezés technikáinak leírásával együtt), másrészt a fegyelmező eljárásból kilépni szándékozók cselekvésterének, döntéseinek és kultúramozgató erejének megragadása. Így kerülhetett sor összességében az *egész társadalmi konfliktusmező* vizsgálatára.

Kérdéses ugyanakkor, hogy azok az elvi szinten kidolgozott célok, amelyek például a tánctilalmak esetében a kora középkortól kezdve részei voltak a keresztény morálteológiának,²¹ milyen eljárások révén és milyen mértékben realizálódhattak a gyakorlatban? Mennyiben lehetett hatással például a református morálteológia a hétköznapi emberek mindennapi életgyakorlatára a kora újkorban? E kérdés megválaszolásához a *nagyhagyomány* forrásai mellett a lokális viszonyokról többet elmondóakat is figyelembe kell vennünk. Hiszen éppen a táncművészet története esetében szembesülünk azzal a ténnyel, hogy noha a protestantizmus a morálteológia elvi szintjén nagyon is fellépett a táncsal és szokáskörnyezetével szemben, valójában a tánc mégsem tűnt el, sőt sokszor még a különösképpen ellentett új táncdivatok – forgós, forgató karakterű páros táncok – elterjedését sem tudták megakadályozni. A jelenség értelmezésében az érintett társadalmi

¹⁸ KLANICZAY, „Gondolatok...”, 116

¹⁹ Wolfgang KASCHUBA, „Az agrártársadalom útban a modernség felé: Új kutatási távlatok”, in *A német társadalomtörténet új útjai. Tanulmányok*, szerk. VÁRI András, 58–79 (Budapest: Közép- és Kelet-európai Akadémiai Kutatási Központ, 1990), 62.

²⁰ A Foucault-féle hatalomelmélet szerint a makrohatalmak a formális jogi intézményeket jelentik, míg a mikrohatalmak olyan fegyelmezési mechanizmusok, amelyek az élet mindennapi síkján érvényesülnek. Lásd GYÁNI, „A mindennapi élet...”, 159.

²¹ Lásd erről például KAVECSÁNSZKI Máté, „Protestáns prédikátorok a tánc bűnéről”, in *A mozgás misztériuma: Tanulmányok Fügedi János tiszteletére*, szerk. PÁL-KOVÁCS Dóra és SZÖNYI Vivien, 56–73 (Budapest: L'Harmattan Kiadó, 2020), 61–68.

konfliktusmező mélyebb elemzése, a táncművészet szélesebb társadalmi kontextusainak megrajzolása, illetve az ismert, valamint még elemzésre váró források új szempontú értelmezése jelenthet segítséget.

A tánc, táncalkalmakkal, a szokáskörnyezettel kapcsolatos mentális sémák megrajzolását a protestáns morálteológia korabeli forrásai segítik. Ezek a *nagyhagyomány* képviselőinek tollából származnak, így a népi (tánc)kultúra működési mechanizmusaira a külső szemlélő alapvetően pejoratív hozzáállásán keresztül vizsgálódnak rá.²²

A zsinati végzések például az egyházi tisztségviselők és az egyháztagok elvárt erkölcsi viselkedésére vonatkozó ideálokat fogalmazzák meg. A protestáns felekezetek zsinati határozatai, az egyházmegyei (parciális) zsinatok döntései számos esetben tartalmaznak a népi kultúrára vonatkozó intézkedéseket is. Hogy a zsinati határozatokban leírtakat – például a tánc és szokáskörnyezetére vonatkozóakat –²³ mennyiben tartották be, az ellenőrzéstől (az egyházfegyelmezéstől) függött, így itt kiegészítő források elemzésére is szükség van. Ezek között főként az egyházlátogatási (vizitációs) jegyzőkönyvek említhetők, amelyek a falusi és városi egyházközségek történetének megkerülhetetlen elsődleges forrásai és amelyek az eklézsiák életének főbb eseményeiről, szokásairól, fegyelmi ügyeiről, tárgyi kultúrájáról, tisztségviselőiről tájékoztatnak.²⁴ Bárh Dániel hívta fel a figyelmet arra a fontos körülményre, hogy a protestáns vizitációk a katolikusokkal ellentétben nagyon gyakran rögzítették az egyházi bíráskodás és a fegyelmezés emlékeit is, ezzel még szélesebb kontextust teremtve az egyház és a népi kultúra kapcsolatának értelmezéséhez.²⁵ Ebben a vonatkozásban a protestáns egyházközségek egy-

²² Lásd BÁRTH, „Esküvő, keresztelés, avatás...”, 19.

²³ A Debrecen-egervölgyi hitvallás (1562) „*azt a bálványozási játékot és táncot, mely a mámorból és részegségből keletkezett, midőn az istennek, egyházi beszéd hallgatásra és nyilvános isteni tiszteletre szentelt napokat, játékokkal és táncokkal töltik el, s midőn az Isten inánti kötelességeket a csáb, játék és táncok miatt elmulasztják: kárhóztatjuk; miként a végzések és zsinatok is tanítanak.*” Kiss Áron, *A XVI. században tartott magyar református zsinatok végzései* (Budapest: Magyar Protestáns Egyület, 1881), 173–174. A hercegszöllősi zsinati végzésekben (1576) például: „*Mostanság az ünnepnapokon az Isten haragját gerjesztik: [...] mert azac az nagy hivalkodásban, kevelségben, reségében, feddesben, pörlesben, tanczolásban, vizha vonyasban, éktelen jatekokban, es egyéb soc gonosságokba mulattynak el az ünnep napot.*” Lásd Hercegszöllősi zsinat: 1577. 9. szakasz. Hozzáférés: <http://leporollak.hu/egyhtori/magyar/KISS7.HTM>. 2018.04.12.

²⁴ A canonica vizitációk néprajzi értelmezési lehetőségeiről lásd többek között Pocsiné Eperjesi Eszter munkásságát. Példaként lásd POCRAINÉ EPERJESI Eszter, *Református egyházlátogatási jegyzőkönyvek néprajzi vonatkozásai: 16–17. század. Tiszán innen egyházvidék*. (Sárospatak, 2007). A *canonica visitatió*ról lásd 14–20.

²⁵ BÁRTH, „Esküvő, keresztelés, avatás...”, 34.

házkormányzati testületeinek iratanyagai is lényegi fontosságúak. A református egyházfegyelmzés gyakorlati oldalát, működését megvilágító levéltári források a világi és egyházi törvények, a zsinati határozatokban rögzített erkölcsi norma valós lokális leképeződésének tükröi.

Egyéb teológiai és vallásos irodalom is felhasználható a kutatásokhoz, például különböző értekezések és disputációk. Főleg a disputációk tekinthetők kevésbé önálló tudományos munkának, inkább olyan polemikus műveknek tarthatjuk őket, amelyek az egyes hittételeket, erkölcsi kérdéseket járnak körül.²⁶ Így például a mulatozás, táncolás ügyét is. Igen fontos forráscsoportot jelentenek a nyomtatásban megjelentettt prédikációk, prédikációgyűjtemények, amelyek közül több is irányadó munkává vált a protestáns morálteológiában.

A teológiai dogmákat, elveket közvetítő kommunikációs csatornák között a prédikációk kiemelt szerepet töltenek be a reformáció korában. A késő középkori és a kora újkori prédikációk összevetése az elit és a populáris kultúra kapcsolata tekintetében előremutató lehet. A táncművészet esetében Temesvári Pelbárt vagy Laskai Osvát prédikációi – stílusukban, hangvételükben, tartalmukban – lényegében a néhány évtizeddel későbbi korai protestáns prédikációk felütéseként értékelhetők. A prédikátor, a lelkész a helyi közösség szabályozó individuumaiként is értelmezhető, aki egyháza képviseletében annak morálteológiai elvárásait közvetíti a lokális közösségek felé, származásuk és későbbi életvitelük viszont sokszor a fegyelmzési kívánt közösséghez köti őket. A kora újkori prédikációk – telepéldázatokkal, erkölcsnemesítő történetekkel – népi műfajként is értelmezhető, különösen igaz ez a rurális közösségekben működő prédikátorok elbeszéléseire.²⁷ A 16. századból származó táncellenes (vagy táncokat, táncos szokásalkalmakat is érintő) prédikációk nagyon hasonló retorikai és teológiai sajátosságokkal bírnak és a táncjal kapcsolatban szinte csak toposzokat alkalmaznak. Ezek a prédikációkban az alábbi, rendre megjelenő témacsoportokra fűződnek fel:

- a táncalkalom, a tánc szokáskörnyezetének az erkölcsi vétkek sűrűsödési ke-reteként való megjelenítése,
- a táncolás fatális következményekkel való kapcsolatba hozása,
- a tánc pogány vagy ördögi eredetének hangsúlyozása, illetve
- a táncilalmak bibliai alapokkal való igazolása.

A továbbiakban e témacsoportokat szemléltetem néhány példával.

²⁶ BÍRÓ Sándor, BUCSAY Mihály, TÓTH Endre és VARGA Zoltán, *A magyar református egyház története* (Sárospatak: Sárospataki Református Kollégium Theológiai Akadémiája, 1995), 161–162.

²⁷ Peter BURKE, *A népi kultúra a kora újkorban Európában* (Budapest: Századvég Kiadó–Hajnal István Kör, 1991), 161.

a) A táncalkalom, szokáskörnyezet

A táncalkalom szokáskörnyezetével együtt a lokális közösség egyik szervező közege, amelynek szabályozása különösen fontossá vált a 16. századtól kezdődően. A protestáns morálteológia nemcsak magát a táncot részesítette különös figyelemben – sőt ez a reformáció első századában inkább csak melléktele volt a test egyéb bűnös cselekedeteinek –, hanem a tánc teljes szokáskörnyezetét is. Így többek között a lakodalom, farsang, fonó és minden egyéb, mulatozásra lehetőséget adó alkalom az ellenőrzési mechanizmus tárgyává vált.

A különböző mulatsági alkalmak – a táncsal, lakomával és alkoholos italok fogyasztásával együtt – különös veszélyt hordoztak a közösségre és az egyénre nézve, hiszen a test kívánságainak kielégítését tették lehetővé. A mulatozást, dorbézolást, iszákosságot, táncolást a protestáns morálteológiában az ószövetségi hagyományok, valamint főként Pál apostol, illetve az egyházatyák nyomán²⁸ mindig is a test bűneivel – különösen a paráznalkodással, bujálkodással, torkossággal – azonosították.²⁹ Magyarországon Bornemisza Péter (1535–1584) műveiben találhatjuk meg a táncolás komplex bűnlajstromban való elhelyezését:

„Mint midőn valakin bosszúnkat ki tölthetjük szidhatjuk, verhetjük, perpatvarral, haddal háboríthatjuk, ugyan hízungk utána, maga akkor mind gyilkosságot üzünk. Azonképpen az bujaság, torkosság, friss öltözet, festett orca, és egyéb kevély maga mutogatás, vitézségednek, kazdagságodnak, lovadnak, házadnak mutogatása, nagy édes és gyö-

²⁸ A tánc bibliai megjelenéséről, illetve az egyházatyáknál történő értelmezéséről a legteljesebb hazai áttekintés Tóvay Nagy Pétertől származik. Lásd TÓVAY NAGY, „Szabad hát...», 169–260. A Biblia táncra vonatkozó szakaszairól hasonlóan fontos adatokat közöl még FELFÖLDI László, „A Biblia táncra vonatkozó részletei és bibliai témák a néptánc hagyományban”, in *Diptichon: Tanulmányok Bartha Elek tiszteletére*, szerk. BIHARI NAGY Éva, KAVECSÁNSZKI Máté, KEMÉNYFI Róbert, MARINKA Melinda, 402–417 (Debrecen: Debreceni Egyetem Néprajzi Tanszék, 2016), 402–417.

²⁹ Jól látható ez például a Galatákhöz írt levél bűnlajstromában: „A test cselekedetei azonban nyilvánvalók, mégpedig ezek: házasságtörés, paráznaság, tisztátalanság, bujálkodás, bálványimádás, varázslás, ellenségeskedés, viszálykodás, féltékenység, harag, önzés, széthúzás, pártoskodás; irigység, gyilkosság, részegeskedés, tobzódás és ezekhez hasonlók. Ezekről előre megmondom nektek, amit már korábban is mondtam, akik ilyeneket cselekszenek, nem öröklék Isten országát.” (Gal 5,19–21). A Rómaiakhoz írott levélben Pál óva int a tobzódástól, részegeskedéstől, bujálkodástól, kicsapongástól: „Mint nappal illik, tisztességben járjunk: nem dorbézolásban és részegeskedésben, nem szeretkezésben és kicsapongásban, nem viszálykodásban és irigységben, hanem öltözték magatokra az Úr Jézus Krisztust; a testet pedig ne úgy gondozzátok, hogy bűnös kívánságok ébredjenek benne.” (Róm 13,13).

nyörúséges dolognak tettszik, maga mind ez a paráznságnak segítő társai.”³⁰

Bornemisza tehát egyértelmű kapcsolatot teremt a bujaság, a paráznság és a torkosság között, sőt a test „gondozásának” páli értelmezése is megjelenik a „friss öltözet” és a „festett orca” felemlítésével: mindkettő a bujaság és a paráznság kelléke és természetesen mindkettő kapcsolatba hozható a mulatozással, a táncolással és annak egész szokáskörnyezetével. A bujaság szorosan kapcsolódik össze a táncolással Bornemisza *Ördögi kísértetek* című munkájában, amelyben a táncal kapcsolatban elsősorban a paráznság lehetőségét, a tánc erotikus jellegét emeli ki, majd a táncolást az alkoholfogyasztás káros mellékhatásaival is egybeköti.³¹

A részegeskedőkkel szembeni fellépésnek erős hagyományai vannak a keresztény morálteológiában, ami Pál apostolig vezethető vissza. A Galatákhoz írott levél bűnkatalógusa szerint a részegeskedők és tivornyázók nem öröklik Isten országát.³² A 16. században Bornemisza erőteljes képekkel rajzolta meg a részegeskedés és a tánc kapcsolatát:

„A tobzódók is, részegesek teljességgel el idegenítettnek az Úristentől. Kiknek még az Ő szent ígénének hallgatása is nehéz, kelleetlen és ízetlen. Kiknek semmi ájtatos buzgó imádságok nem lehet. Mert miként fel serkennek mindjárt csak torkosságról gondolkodnak. Kinek édessége miatt el felejtik az idvességnek gondját. Mert az testi édesség miatt meg aluszik benne a lelki édesség. És ki miatt mint egy agyon verettek ugyan el szelesednek és el kábulnak, hogy mint a barmok semmire egyébre ne gondolhassanak, hanem csak az árnyék székre való ganejra, kinek külömb külömb kívánsága miatt, annyi esztelen-

³⁰ BORNEMISZA Péter, *Harmadic resze az evangeliomokból es az epistolakból valo tanvsagoknak, melyeket az keresztényeknek gyülekezetibe szoktat predikálni minden ünnepe nap. Kít az Wt Iesusnac Lelke által az egygyűi keresztényeknek iduösseges epületekyre ira Bornemisza Peter* (Sempte: [typ. Bornemisza], 1575), 119. 219. a,b. RMNY 362. Hozzáférés: https://library.hungaricana.hu/hu/view/RMK_I_0119/?pg=1759&layout=s. Idézi továbbá ÖZE Sándor, *„Bűneiért bünteti Isten a magyar népet”: Egy bibliai párhuzam vizsgálata a XVI. századi nyomtatott egyházi irodalom alapján*, Bibliotheca Humanitatis Historica a Museo Nationali Hungarico Digesta (Budapest: Magyar Nemzeti Múzeum, 1991), 58.

³¹ BORNEMISZA Péter, *Ördögi kísértetek avagy Röttenetes utálatosságáról ez megfertéztetett világnak* (Budapest: Helikon Kiadó, 1972), 113.

³² Lásd részletesen NÉMETH Gábor, „A torkosság erkölcssteológiai értelmezése”, in *A hét fűbűn: Teológiai tanulmányok*, szerk. PUSKÁS Attila, PERENDY László és HOVÁNYI Márton, 161–183 (Budapest: Szent István Társulat. Az Apostoli Szentszék Könyvkiadója, 2016), 168.

ségre jutnak, hogy ő magok sem tudják mi elég mi nem, hanem természetek felett zabálton zabálnak etten esznek, itton isznak, és hogy a torkoknak nagyobb kívánsága lehessen ő magok külömb-külobm nyalakozással izgatják kívánságokat, kik egy előbe az szépet válogatják, de végre még az disznóknál is utálatosabbak lesznek, némelyek az étkeket az poharakban hányják és együtt az turos étket az borral isszák, az aranyos pohárt meg unják, az csizmából isznak, azt is meg unják és az pohár üveget rágják, pókot és legyet, tetvet és az bolhát rágják, eleven egeret és verébfiát kívántak, némelyek pedig egyéb ék-telenségeket is mívelnek, kikről emlékezni is iszonyú, kiből ki tetszik hogy az torkosságnak mind az elei, s mind az utolja az pokolbeli ördögtől vagyon, azért valaki neki kedveskedik, ugyan az ördögtől el vitetik, az pokolnak örök tüzes es férges kínjára.”³³

A táncalkalom és a részegeskedés közötti kapcsolat kiemelése Kulcsár György alsólendvai lelkész tanításaiban (1577 k.) is igen szemléletesen jelenik meg, ugyanakkor a wittenbergi történelemszemlélet jegyében erős párhuzamot von az ország sorsa és a magyarság erkölcsi vétkei között is:

„[...] inkább sietnek a borházhoz, hogy nem mint az szent-egy-házhoz: inkább kérdőzködnék arról, mely háznál kezdöttek ki adni jobb bort, hogy sem mint arról, hol hirdettetnék igazba az Istennek igéje: inkább veteködnék az pohárral és duska ittallal, hogy nem mint az Isten igéjének igazán való értelmével, s ez az oka, hogy mivelhogy az Istent mi es meg vetöttök, ő is el hagy bennünket, és nem látogat az ő áldomásival. [...]”³⁴

³³ BORNEMISZA Péter, *Első része az evangeliomokból es az epistolakból valo tanusagoknak, melylyeket a keresztyeneknek gyülekezetibe szoktanac predikalni minden ünneppnap. Kit az Vr Iesusnac lelke által az együgyü keresztyeneknek iduöseges tanusagokra ira / Bornemisza Peter, Pestifi. Költ Semptéről* (Sempte: Huszár Gál [typ. Bornemisza], 1573), LX. RMNY 333. Hozzáférés: https://library.hungaricana.hu/hu/view/RMK_I_0095/?pg=148&layout=s. Idézi továbbá ÖZE, „Büneiért büneti...”, 33–34.

³⁴ KULCSÁR György, *Postilla, az az evangeliomoknak, mellieket esztendő által a keresztyének gyölekezetibe szoktac oluasi es hirdetni, predicatio szerint valo magyarazattia, az régies es mostani szent írásbéli doctoroknak írásokból, inattatott az Kulcsár György, also lynduai predicator által, 1574 esztendőben*. (Alsólvinda: Rudolphus Hoffhalter, 1574), 140. a. RMNY 334. Hozzáférés: https://library.hungaricana.hu/hu/view/RMK_I_0114/?pg=287&layout=s. Idézi továbbá CzÓBEL Ernő, „Heltai Gáspár dialógusa a részegségről és a tobzódásról (1552): A magyar társadalom lelki és anyagi válsága a reformáció korában”, in CzÓBEL Ernő, *Válogatott írások*, 301–366 (Budapest: Kossuth Könyvkiadó, 1963), 329.

Szintén a részegeskedés és az annak alkalmat biztosító szokások jelennek meg Heltai Gáspár (1520–1574) műveiben. A részegségről és a tobzódásról szóló munka (1552) a mindennapi élet viszonyait firtatja, hiszen a reformáció lényegéhez tartozik, hogy nemcsak az egyházat, hanem a hétköznapi élet rendjét is át akarja alakítani:

„Mikor az ördög az embert borral, avagy egyéb erős itallal megfoghatja – osztán megdúlja a fejét és elvész minden értelmet és okosságot belőle és az embert tiszta bolonddá teszi. Annakutána csúfolja, játszódtatja és egyik fajtalanságból másikba keveri. Mert efféle megrészegetett ember az ördeg rabja és tulajdona. És mivelhogy az Úristen immár nem ő istene, gondot sem visel reá; az ördeg minden kívánsága szerint cselekedik vele.”³⁵

Tolnai Decsi Gáspár (?–1597) a táncellenes prédikációját a részesség és a paráz-
naság elleni beszédei után helyezte el, ezzel ő is kapcsolatot teremtett a három
bűnös cselekedet között.

Különösen erőteljes a reformáció első századában a lakodalmi mulatozás, tán-
colás, italozás, összességében a *tobzódás* elítélése. Hangsúlyozandó, hogy a lako-
dalom olyan nagy létszámú társadalmi esemény, amelynek szabályozásába mind
a katolikus, mind pedig a protestáns felekezetek előszeretettel avatkoztak be. A
népi kultúra megreformálása szempontjából a lakodalom kiváló terepnek bizo-
nyulhatott.³⁶ A kérdés rémlátomászerűen jelenik meg Bornemisza műveiben
is:³⁷ A lakodalomban mulatozók halálunk után „mind bűdössek lesznek. Az fejük
kaponája kopasz csont lesz, és hol imitt, hol amott hevernek minden tetemek és
férgék között. Azmit most fitogtatnak, az majd semmi lesz. Az mely fogokkal rá-
godtak az vendégségbe, az rútol kificsorodik, az szemek kiapad, az torkok, hasok
elrothad.”³⁸ Ehhez nagyon hasonló testi képeket fest Heltai is:

„Mert e nyilvánvaló dolog, hogy a tobzódással és a részességgel az
egész természet megrontatik. Abból jó a nyavalyás és időtlen vénység;
abból jó a főnek eszeveszése és szédelgése; abból lesznek a könnyező

³⁵ HELTAI Gáspár, *A részességnek és tobzódásnak veszedelmes voltáról való dialógus* (Kolozsvár: Heltai és Hoffgreff, 1552). RMNY 98. Hozzáférés: <https://mek.oszk.hu/06400/06417/html/heltaiga0010001.html>.

³⁶ BÁRTH, „Esküvő, keresztelés, avatás...”, 80.

³⁷ Bornemisza írói stílusáról lásd CZÓBEL, „Heltai Gáspár...”, 329–330.

³⁸ BORNEMISZA Péter, *Válogatott írások*, szerk. NEMESKÜRTY István (Budapest: Magvető Kiadó, 1955), 247. Lásd még CZÓBEL, „Heltai Gáspár...”, 330.

és pecsenyés szömek; a büdes lehelletek és fekete fogak; a fájó és nem emésztő gyomor, a reszkető kezek, a vízkórság, a köszvény minden testébe, a kólika és bélnek poklossága, az olajjal származó és túros lábak, rövideden: minden betegségek a fölötte való ételből és italból származnak.”³⁹

A lakodalmi részegeskedést és táncolást énekl meg Dézsi András debreceni iskolamester is a 16. század közepén *Az ifjú Töbiásnak házasságáról* című művében:

„De ha ti bégyűltek az menynekezőben,
Kétféle nagy jószág vagyon erkölcstökben.
Az első jó erkölcs áldott részegségben,
A másik jó erkölcs az nagy tombolásban.
Ruha öltözeti vagyon kevélséggel.”⁴⁰

A lakodalom testi bűnei Heltainál is feltűnnek:

„Mert lakodalmokba esznek, tobzódnak, duskát isznak és mindenképpen megtöltik magokat, mintha a világiakkal egy céhbe avagy társaságba volnának, mintha e világnak soha ellene nem mondottának volna; mintha az Isten a keresztyéneket e világtól soha el nem választotta volna. Jaj, jaj e nagy vakságnak!”⁴¹

A tánc szokáskörnyezete tehát a test bűneinek tobzódására adhatott alkalmat, ami miatt különösen tilalmas cselekedetté vált a protestáns morálteológusok munkáiban, különösen akkor, ha a szokás valamilyen egyházi szertartást követett. Például Kulcsár György alsólendvai lelkész *Postilláiban* (1574) a helyesen megült lakodalomról így értekezik:

„[...] a honnét távol legyenek imez gonoz vétkek: 1. az Tobzódás. 2. az Kevélség. 3. az igen fölötte való nagy és mértékletlen Költség. 4. az undok és fajtalan beszédűek, mint az olly siposok és hegedűsek, kik csak az sok fajtalan beszéddel töltönek üdőt, és azzal vigasztalják a vendégeket. 5. Az Isteni félelemnek és szent tisztöletnek meg bántása, hogy, tudnia illik, akkor ne részegesködjenek, mikor az Templomban

³⁹ HELTAI, „A részegségnek...”

⁴⁰ DÉZSI András, *Az ifjú Töbiásnak házasságáról*, RMKT V. 67. Hozzáférés: https://mek.oszk.hu/04700/04758/html/rmkt05/rmkt05_040.html. Idézi továbbá CZÓBEL, „Heltai Gáspár...”, 328.

⁴¹ HELTAI, „A részegségnek...”

prédikálják az Istennek igéjét, és az ő szent Vacsoráját osztogatják. Mert efféle dolgokkal az nagy Istent megbántjuk, fele-barátunkat meg botránkoztatjuk, és sok féle vétkekre okot adunk, és az ördög uralkodik olyan helyen, mint az Raphael Angyal mondgya az kis Tobiasznak. Viszont az keresztyénöknek menyeközői lakodalombokban, imillyen szent dolgok legyenek jelen: 1. Isteni félelem. 2. Tisztösséges vigasság és örvendőzés. 3. Szent dolgok felől való beszözlés. 4. Szöntelen imátkozás. 5. és arról való könyörgés, hogy az Úristen ezt az ő szent szörsését az ő áldomással jószörencsésé tégye.”⁴²

Kulcsár György tehát a kor protestáns prédikátoraihoz hasonlóan különösképpen elítélte a lakodalmak féktelen mulatozását, amely egyrészt a test bűnös kívánságaival és cselekedeteivel sértette Istent, másrészt egyházi szertartást követően került rá sor.⁴³

b) A táncolás fatális következményei a Biblia alapján

A táncolás, a táncalkalmon való részvétel morálteológiai értelmezésben gyakorta kapcsolódott össze végzetes következményekkel. Ennek szemléltetésére Tolnai Decsi Gáspár táncellenes prédikációjának felütését idézem, amely Salome történetét helyezi sajátos kontextusba. A születésnap lakodalom mint szokásalkalom, mulatság önmagában vétek. A lakodalom – a szerző szóhasználata szerint minden rendű mulatozás és nemcsak a menyegzőt követő – számtalan lehetőségét kínálja az Isten elleni bűnök elkövetésének. Erre szolgál példaként a születésnapján lerészegedő Heródes. Ugyanakkor nem csak az italozás bűne, hanem a mulatságban szintén jelenlévő feleség bujasága is előkerül, aki ráadásul gyermekét is erre nevelte. E tekintetben tehát az esemény a korábbi (részegségről és paráznságról szóló) prédikációiban kárhóztatott bűnök összekapcsolódására és a táncolásban való kicsúcsosodására ad alkalmat Tolnai Decsi számára. Természetesen e kérdéskör a legalkalmasabb a korai protestánsok számára létfontosságú erkölcsi nevelés ügyének felvetésére: kárhóztatja azokat az anyákat, akik gyermekeiket kicsi kortól fogva kevélységre, bujaságra, táncolásra, részegsége és „minden egyéb fajtalanságra” szoktatják.⁴⁴ Salomé arcátlannak és bujának írja le – amit anyjától

⁴² KULCSÁR, „Postilla...”, 151 b–152a. Hozzáférés: https://library.hungaricana.hu/hu/view/RMK_L_0114/?pg=310&layout=s.

Idézi továbbá ÓZE, „Bűneiért bünteti...”, 42.

⁴³ Lásd még a 34. lábjegyzet hivatkozásait.

⁴⁴ TOLNAI DECSI, „Az Vtolso üdőben...”, 52.

tanult –, amiért nem szégyellte szóló táncát a közönség előtt. A körülmények részletes taglalásával Tolnai Decsi a tánc szörnyű következményének bemutatását készíti elő: A prédikátor Keresztelő Szent János haláláért közvetlenül Salome táncát teszi felelőssé, amely annyira megzavarta Heródes gondolkodását, hogy még fél országát is képes lett volna átengedni. A biblikus példát Tolnai Decsi saját korának okulására idézi fel:

„Ennek pedig szükséges lenni, mert látjuk, mely igen az emberek között el áradott ez éktelen játék, annyira hogy valamely lakodalomban nem táncolhatnak, azt lakodalomnak sem tartják, hanem tánczra indulnak pedig, aki efféle az előtt nem látott volna, azt tudná, hogy mind megdühödtenek és meg bolondultanak.”⁴⁵

Hozzáfűzi azt is, hogy a bűnös szokás nemcsak a „tudatlan” parasztok, hanem még a tanárok, tanítók között is elterjedt.

c) A tánc pogány, istentelen eredete

Korabeli toposznak számított a tánc pogány, illetve istentelen eredetének hangoztatása, olykor az ördögtől való származtatása. A tánc eredetével kapcsolatban Tolnai Decsi azt állítja, hogy a jámbor, istenfélő emberek sohasem táncoltak semmilyen alkalomból. A táncot pogány eredetűnek tartja, és a bálványimádással kapcsolja össze, amelynek szerinte mindig is része volt a tánc, a „szökés”, méghozzá ördögi indíttatásból. E felvetés természetesen bibliai eredetre, a zsidóknak az Exodus harminckettedik részében leírt aranyborjú előtti táncára vezethető vissza.⁴⁶ Az egyházatyáknál is megjelenő táncilalmakra hivatkozva⁴⁷ Tolnai Decsi Aranyszájú Jánost citálja, aki a táncot ördögi dolognak nevezte.

⁴⁵ Uo., 54.

⁴⁶ „Amikor odaért a táborhoz, és meglátta a borjút meg a táncot, haragra lobbant Mózes, ledobta kezéből a táblákat, és összetörte a hegy lábánál.” (2Móz 32,19)

⁴⁷ A tánc bibliai megjelenéséről, illetve az egyházatyáknál történő értelmezéséről a legteljesebb hazai áttekintés Tóvay Nagy Pétertől származik. Lásd TÓVAY NAGY, „Szabad hát...”, 169–260. A Biblia táncra vonatkozó szakaszairól hasonlóan fontos adatokat közöl még FELFÖLDI, „A Biblia táncra vonatkozó...”, 402–417. Részben azonos a 30. lábjegyzettel.

d) A tánc tilalma bibliai alátámasztása

A kora újkor hazai morálteológiai gondolkodása nehezen birkózott meg azzal a ténnyel, hogy a tánc a Bibliában több esetben pozitív megvilágításban jelent meg, így teljes tilalma bibliai alapokon nehezen állt meg.⁴⁸ Épp emiatt a protestáns morálteológia nem minden táncot vetett el.⁴⁹ A tiltott, illetve engedélyezett táncok közötti különbségtétel jól látszik például a *Debrecen-egervölgyi Hitvallásnak* (1562) *A játékokról, táncokról, látványos mulatságokról* című fejezetében, amely egyértelmű különbséget tesz a „tisztességes” és a „szemtelen” táncok között az alapján, hogy utóbbiak a „bujaság fáklóját meggyújtják”.⁵⁰ A hitvallás a „szemtelen táncok” legfontosabb jellemzőjeként jelöli meg, hogy művelői „szinpadi álcákat öltenek, szemtelen viseletben s taglejtésekkel mutogatják magokat”.⁵¹ Az egyházilag elfogadott és elutasított táncok közötti differencia főként a táncos cselekmény kivitelezésében, tehát a test mozdulataiban nyilvánul meg: a „szemérmes táncból [...] hiányoznak a szemtelen és féktelen mozdulatok és érintések [...]”.⁵² A szigorúbb erkölcsiségű prédikátorok – mint amilyen Tolnai Decsi is volt – ugyanakkor e megengedőbb vélekedést elutasították.

Tolnai Decsi kísérletet tett annak igazolására, hogy a Bibliában szereplő tánc-jelenséget félreértelmezték és a táncot bibliai alapon felmentők érvrendszerében valójában szintén az ördögtől való. A táncot védelmezők szerint a Bibliában nem található konkrét tilalom a táncra vonatkozóan, így tehát szabad táncolni. A prédikátor sajátos érve szerint viszont a Biblia nem is engedi – vagy ahogyan ő fogalmaz, parancsolja meg – a táncot, következésképpen tilos. A Bibliában ugyanis nem kellett minden egyes létező bűnt a nevének nevezve megtiltani és ennek elmaradása nem jelenti azt, hogy a Biblia jóváhagyná az ok elkövetését. Minthogy pedig szerinte a táncsal együtt járó bűnök – amelyek egy jó részét a prédikációi között maga Decsi is említette – meg vannak tiltva, így maga a tánc is tilalom alá esik. Példaként a tizedik parancsolatra hivatkozik: minthogy a felebarát feleségének megkívánása tilalom alá esik, „tiltja a táncot is, melyben nem csak kívánod, hanem ugyan fogdosod is.”⁵³ Ezt Máté evangé-

⁴⁸ A bibliai táncokról átfogóan lásd FELFÖLDI, „A Biblia táncra vonatkozó...”, 402–417; valamint KAVECSÁNSZKI Máté, „...Kárhóztatandó hát a fajtalan Tánc...», in *Collegium Doctorem* (2010): 244–254.

⁴⁹ FELFÖLDI, „A Biblia táncra vonatkozó...”, 402–417.

⁵⁰ *Debrecen-egervölgyi hitvallás* 1562. Kiss „A XVI. században tartott...”, 173–174.

⁵¹ Uo., 173–174.

⁵² Uo., 173–174.

⁵³ TOLNAI DECSI, „Az Vtolso üdőben...”, 60.

liumának verseivel (Mt 5,27–28) egészíti ki: „Halljátok, hogy megmondatott: Ne paráználkodj! Én pedig azt mondom nektek: aki kívánsággal tekint egy asszonyra, már paráznaságot követett el vele szemben.” Tolnai Decsi szerint az ördögtől származó táncpártoló érvek között szerepel például,⁵⁴ hogy nem minden tánc egyenes következménye a paráznaság, illetve a parázna gondolat. A prédikátor szerint ugyanakkor a táncban eleve benne rejlik a kívánság, hiszen az emberek nem szeretnek mindenkiel táncolni, jobbra inkább a „szebbikkel, hogy sem mint rútabbikkal.”⁵⁵ Ráadásul szerinte lehetetlen a táncot gonosz kívánság nélkül szemlélni, vagyis nemcsak a táncolás, hanem a táncolóknak való gyönyörködés is bűn.

A kora újkori egyházi források között rendre találunk olyanokat, amelyek a táncok szerkezeti, formai sajátosságaira, olykor a táncélet átalakulására vonatkozó utalásokat is tartalmaznak. A prédikációban Tolnai Decsi sajátos „tánc történeti” felvetésekkel él: „Az után osztan az közönséges játékokban is tánczolni kezdenek, de úgy hogy ott sem leány sem asszonyállat nem volt.”⁵⁶ E leírás a férfi szóló és csoportos táncok hagyományát idézi fel. Tolnai Decsi a tánc történeti folyamatok következő szakaszát így jellemzi: „Mikor pedig osztan az szemérem és az tisztesség az emberek között le vettetett volna, az asszony népeket is be bocsattották az tánczban, és így azoknak is az táncz meg engetettek, de mégis úgy hogy az asszonyállat, asszonyállattal, férfi férfival tánczolt.”⁵⁷ A prédikátor tehát egy olyan tánc történeti korszakot elevenít fel, amelyben a nemeket szigorúan elkülönítették egymástól a tánc cselekmény során. A férfi szóló és csoportos táncok, valamint a férfiakétól elkülönülő női és leány táncok (körtáncok, karikázók) a Kárpát-medence régi stílusú tánc hagyományában is jelen vannak, illetve jellemzőek voltak a 16. században is. Tolnai Decsi ugyanakkor egy új jelenségre is felhívja a figyelmet, amelyet ő végső erkölcs telenségként értékel: „Végre, mint hogy a hova az ördög egyik lábát be teheti, az másikat is utána vonzza, annyi orczátlanságra jutának, hogy az férfiak az asszonynépekkel leányzókkal együtt kezdenek tánczolni.”⁵⁸ Tolnai Decsi korában a páros táncok e formája valóban újdonságnak számított a hódoltsági Magyarországon és a következő két évszázadban számos protestáns prédikátor, teológus haragját

⁵⁴ A további példákat lásd KAVECSÁNSZKI, „A tánc és az »utolsó idő« bűnei Tolnai Decsi Gáspár prédikációiban”, in *Vallási néprajz* 16, szerk. BIHARI NAGY Éva és SÁPY Szilvia, 9–34 (Debrecen: Debreceni Egyetem Néprajzi Tanszék, 2019), 9–34.

⁵⁵ Tolnai Decsi, „Az Vtolso üdőben...”, 61.

⁵⁶ Uo., 55.

⁵⁷ Uo., 55.

⁵⁸ Uo., 55.

váltotta ki.⁵⁹ Ellentétben ugyanakkor az egy évszázaddal későbbi, sokkal megengedőbb felfogással, miszerint a nemeket elkülönítő táncok „tiszteletesnek” számítanak,⁶⁰ Tolnai Decsi még a tánc valamennyi formáját és műfaját elítéli. Ettől fontosabb viszont az a meglátása, miszerint az ószövegségi táncok merőben különböztek a „mostani” táncoktól. Itt most csak egyetlen példát idézek: Tolnai Decsi szerint Dávid tánca nem „bujá, [...] trágár, üdő mulató, mint az mostaniak, hanem szent, tiszta, alázatos és lelki örömből származott volt. Mert az választott hitnek gyakorta az Istennek hozzájuk való kegyelmét és számtalan jó tétemnit látván az mennyei és lelki örömtül annyira el ragattatnak, hogy még külső tagokat is meg nem tavoztathattjak, hogy szép tiszteletesen ne mozogjanak és ne szökjenek.”⁶¹ Ekképpen Dávid táncát tisztesség és istenfélelem hatotta át és Tolnai Decsi szerint kifejezetten az Isten „tiszteletesére” zajlott le a cselekmény. Hasonlóan fontos számára, hogy Dávid nem lakodalomban táncolt, és nem is részegen, „mint mi szoktunk,”⁶² illetve az is, hogy Dávid szóló táncot járt, nem pedig leányokkal és asszonyokkal együtt táncolt. „Végezetre Dávid lelki és Isteni örömből indíttatván tánczolt: Mi penig az testnek gonosz buja kívánságából indíttatván tánczolunk.”⁶³ A prédikációjában citált példákkal lényegében elismeri – némiképp ellentmondásba keveredve saját korábbi felvetésével –, hogy valaha léteztek Istennek tetsző táncok, de – itt viszont megerősítve korábbi állítását – saját korára ezek már eltűntek.

⁵⁹ Lásd erről TÓVAY NAGY, „»Szabad hát...«”, 169–260; TÓVAY NAGY, „Szentpéteri István...”, 9–26.; KAVECSÁNSZKI, „»...Kárhizatandó hát...«”, 244–254; KAVECSÁNSZKI Máté, *Tánc és közösség: A társastáncok és a paraszti táncok kultúra kapcsolatának elmélete bihari kutatások alapján* (Debrecen: Debreceni Egyetem Néprajzi Tanszék, 2015), 77–82.

⁶⁰ Lásd például Szentpéteri István 1697-es írásában: „[...] Fajtalan tántzot mondok, megkülönböztetésnek okáért. Mert vagyon szabados Tántz; tudn. az, mellyel a Szentek Istennek nagy és rendkívül való áldását és jó-téteményét vévén, az ő örömeiket ki-jelentik, illendő-képpen, tisztességesen és kegyesen, az ő helyén és idejében, fele-baráttynak kára és botránkoztatása kívül, az asszonyok az asszonyok között, és a férfi-férfiak az asszonyoktól külön, az Isten dicsiretinek magasztalásával tántzolván. Így tánczolt Mária, a’ Moses nényne, a’ véle lévő asszonyokkal. [...] Ezekből látjuk; hogy a szentek régen te a c kkor Tántzoltanak, a’ mikor Isten az ő népével nagy jót tött, mellyért ők Istent örömmel dicsérték; még pedig úgy, hogy a két sexes (nem) egy-mástól külön tántzolt, az az, az asszonyok csak az asszonyokkal, a férj-fiaktól külön: a férfi-fiak viszont csak a férfiakkal az asszonyoktól külön tántzoltanak.” SZENTPÉTERI ISTVÁN, *A táncz pestise* (Debrecen: 1697), 19.

⁶¹ TOLNAI DECSI, „Az Vtolso üdöben...”, 63–64.

⁶² Uo., 64.

⁶³ Uo., 64.

Befejezés

A 16. században kibontakozó, majd egyre inkább rögzülő protestáns morálteológiák a táncalkalmak fegyelmezésére elvi szinten tettek kísérletet. Az elvek, szabályok közvetítése a helyi közösségekben szolgáló lelkészek kötelessége volt, a betartásuk, illetve a szankcionálás pedig az egyházfegyelem, majd a protestáns szellemiségű városi tanácsok, törvényhatóságok feladata lett. Ebben a kérdésben, a tánc történeti adatok alapján, főként az új táncdivatok feltartóztathatatlan terjedése miatt a helyi viszonyokhoz való igazodás,⁶⁴ a konszenzualitás elvét sejt-hetjük.

⁶⁴ Kiss, „Egyház és közösség...”, 25.

„Az táncz nincsen hitből”
Excerpts from a 16th-century Protestant Preaching against Dance

The study of the historicity and change processes of dance culture requires a specific theoretical methodology in dance anthropology and dance folklore studies, especially since such research has been relatively rare in the Hungarian anthropological scene and has produced a number of questionable results in the field of dance folklore studies. Several aspects of an anthropological approach, as well as adopting a comparative and interpretive approach to critical dance studies can assist in deploying a historical perspective in the examination of dance culture. On the other hand, I will also argue that certain schools of the research methodology of social history may facilitate this as well. Utilizing the findings of new social history can also greatly enrich the current methodology of historical dance research.

Historical dance research can operate in a wide methodological and thematic framework of which I only endeavour to show one possible direction. This possible direction in research investigates the connection between social control and dance culture. In construing the relationship between dance culture and social control, the analysis will focus on two important areas. The first is the analysis of the attempts to regulate the subject and the object of disciplinary actions, i.e., dance, the dancing body, and the instances of habit performance linked to the dancing body. One cannot investigate the disciplining of body movements without endeavouring to comprehend the mental universe that formulates the ideologies in the framework of which the intent to discipline develops and which motivate the actions aimed at achieving this. It is especially important here to place the intent to discipline in a wider social and cultural-historical context, i.e., to examine the mental universe in which the field of conflict between the regulator and the regulated is formed. Protestant preachers and theologians would recall the tenets related to bodily sins generated on the basis of biblical traditions. They invented a system of Christian ethics in which their anxiousness over the fate of their country was connected to the moral deviations of the population. This is how dance, and its entire culture of customs found their way into the focus of sermons.